УДК 372.212.1 (477)

Тетяна Пантюк, *кандидат педагогічних наук,*
доцент кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти
Юрій Пантюк, *аспірант кафедри соціальної педагогіки*
та соціальної роботи
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті науково обґрунтовується процес становлення та розвитку системи фізичного виховання дошкільників в Україні у міжвоєнну добу. Розглядається вплив педагогічних теорій вітчизняних та зарубіжних теоретиків дошкільного виховання на процес становлення і розвитку фізичного виховання дітей дошкільного віку.

На основі зібраних і систематизованих архівних документів, посібників, інструкцій, порадників, матеріалів періодичної преси розглядаються теоретичні засади фізичного виховання дошкільників, зміст та особливості організаційних форм та засобів фізичного виховання дітей дошкільного віку.

Ключові слова: *дошкільники, фізичне виховання, зміст, методи, форми, засоби.*

В статье научно обосновывается процесс становления и развития системы физического воспитания дошкольников в Украине в межвоенные сутки. Рассматривается влияние педагогических теорий отечественных и зарубежных теоретиков дошкольного воспитания на процесс становления и развития физического воспитания детей дошкольного возраста.

На основе собранных и систематизированных архивных документов, пособий, инструкций, советчиков, материалов периодической прессы рассматриваются теоретические принципы физического воспитания дошкольников, содержание и особенности организационных форм и средств физического воспитания детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: *дошкольники, физическое воспитание, содержание, методы, формы, средства.*

In the thesis the process of formation and development of the system of physical training of children under school age in Ukraine during interwar period is discussed. The influence of pedagogical theories on the process of formation and development of physical training of children under school age of native as well as foreign theorists of preschool education is under consideration.

On the basis of collected and systematized archives materials, text-books, instructions advisers materials of periodicals the theoretical fundamentals of physical training of children under school age, the content and peculiarities of practical forms and means of physical training of such children are examined.

Key words: *children under school age, physical training, content, methods, forms, means.*

Актуальність проблеми, аналіз досліджень і публікацій. Проблема організації системи дошкільного виховання особливо актуальна в умовах сьогодення, оскільки за останні десятиліття вітчизняне дошкілля зазнало серйозної руйнації через економічні, політичні та соціальні проблеми. Дитина дошкільного віку сьогодні залишилася практично поза увагою державних освітніх інституцій, а також сім'ї, оскільки остання часто більше переймається проблемами набуття певного матеріального статусу, аніж вихованням дітей. Тому не дивно, що проблема організації виховних закладів для дітей-дошкільнят та теоретичне обґрунтування їхньої діяльності у царині фізичного виховання особистості займає чільне місце в науково-методичному доробку та педагогічних дослідженнях.

Сучасний стан та історію розвитку дошкільного виховання в Україні висвітлюють такі науковці як Л. Артемова, Е. Вільчковський, І. Дичківська, М. Стельмахович, З. Нагачевська та інші [2; 4; 5; 6; 7; 9; 10].

Важливим і цінним є вивчення історичного досвіду означеної проблеми задля використання раціонального зерна в практиці сучасного дошкільного виховання.

Метою нашої статті є обґрунтування теоретичних засад фізичного виховання дошкільників у вітчизняній дошкільній педагогіці початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. На початку XX ст. існувало чимало наукових праць, де обґрунтовувалися принципи, методи та засоби фізичного виховання молоді та дорослих. Названа проблема видається простішою, ніж проблема фізичного виховання малих дітей, оскільки в першому випадку мова йде про сформований організм людини. Дитячий же організм зазнає значних змін навіть протягом короткого проміжку життя.

© Т. Пантюк, Ю. Пантюк, 2010

This document was created using SOLID CONVERTER PDF
To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Щодо фізичного виховання дітей дошкільного віку в історичному сенсі, то слід зазначити, що на початку XX століття з'являється ціла низка робіт, де вивчається вплив окремих фізичних вправ на організм, описуються методи та прийоми індивідуалізації та дозування фізичного навантаження, обґрунтовується вплив природних факторів на організм дитини-дошкільника. Серед цих праць слід назвати: Ю.А. Аркін "Дитячий садок. В світлі соціальної гігієни і біології", В.А. Блях "Фізкультура дошкільника", Ю.Н. Жаворонков "Основи фізичної культури дошкільного віку", В.Й. Пальчинський "Гігієна дитячих установ соціального виховання", Л.І. Чулицька "Гігієна дошкільного віку" та "Фізична культура дитини дошкільного віку" та ін. Ці та інші дослідження ґрунтуються, як правило, на результатах власного наукового досвіду авторів.

Фізична культура дошкільників будувалася на двох основних засадах: "1) на чіткому розумінні здорової дитини, що нормально розвивається і 2) на точному знанні життєвих умов і практичних заходів, за допомогою яких набувається це здоров'я і нормальний розвиток" [3, 3].

При доборі фізичних вправ теоретики фізичного виховання вказували на обов'язковість врахування певних закономірностей та правил:

"1) встановити щільний зв'язок поміж переддошкільницьким віком і дошкільним, приділивши належну увагу всім моторовим функціям обох періодів.

2) Потрібно дати дитині низку навичок, щоб правильно тримати тіло і зберігати стійку рівновагу та зручний стан за різних умов пересування й роботи...

3) Щоб правильно розвивати дошкільників, – основне завдання є своєчасно зміцняти моторові безумовні (спадкові) рефлекси і правильно виконувати їх за різних умов...

4) Ігри дошкільного віку поділяються на: а) вільні ігри на вибір з ініціативи самих дітей; б) рухливі ігри найпримітивнішого характеру, що полягають у наслідуванні рухів дорослих; в) ігри імітаційного характеру, що являють собою складніші рухи, часто трудові рухи дорослих; г) рухливі ігри, організовані з небагатьма елементарними правилами і мають певну цілеву настанову (вироблення рефлексів цілі); д) ігри художні, що включають вправи з ритміки і пластики.

5) Дитячі звичайні танки і танки зі співами та музичним супроводом.

6) Гімнастичні вправи – штучні, як елементарні рухи в суглобах для розвитку різних м'ясневих груп (типу ранкової зарядки), порядкові вправи, з рівноваги й профілактичні в розумінні корегування" [3, 4 – 5].

Обов'язковим також виступав принцип природовідповідності. Порівнюючи дитину з рослиною, педагоги опиралися на думку Песталоцці, який казав, що садівник не може вимагати, щоб рослина зростала за його упередженою ідеєю.

У ранньому дитинстві питання про фізичне виховання знаходиться в найтіснішому зв'язку з питаннями про загальний розвиток організму, тому науковці стверджували, що на ранніх щаблях розвитку зв'язок між фізичними (соматичними) і вищими психічними процесами більш тісний, ніж у пізніші періоди життя людини [1, 212].

Нема жодного значного явища у фізичному житті дошкільника, вважали дослідники життя дітей-дошкільнят, яке б не впливало на його психічний стан: навчаючись координувати свої рухи, дитина разом з тим вчиться володіти собою; ігри, в які грають дошкільники, не лише тренують тіло, а й сприяють розвитку пам'яті, уяви, волі тощо; в умовах організації прогулянок, екскурсій, спортивних розваг береться до уваги не лише фізичне навантаження чи робота певних груп м'язів, але й, зокрема, психічний стан дітей, емоційне навантаження.

Ураховуючи різноманітність впливів на дитячий організм, перед фізичним вихованням у досліджуваний період ставився ряд загальних задач, які зводилися до наступного:

"1. Сприяння нормальному розвитку і формуванню дитячого організму, його укріпленню і загартуванню шляхом розвитку кісткового і нервово-м'язового апаратів і використання природних факторів.

2. Виховання і вдосконалення життєво необхідних елементарних прикладних рухових навиків для умілого використання їх при конкретних обставинах (біг, метання, стрибки тощо).

3. Виховання психофізичних якостей: активності, сміливості, дисциплінованості, кмітливості, почуття товариськості та інших якостей, необхідних для майбутньої діяльності.

4. Виховання методами фізкультури елементарних організаційних навичок і уміння швидко орієнтуватися за обставинами.

5. Прищеплення санітарно-гігієнічних навичок" [11, 4].

Для реалізації цих завдань у педагогічній літературі того часу знаходимо різні підходи та спроби класифікації форм і засобів фізичної культури, визначення загальних принципів фізичного виховання дошкільників.

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

До форм і засобів фізичної культури, що сприяли розв'язанню завдань розвитку особистості, відносили вільну моторну діяльність, творчі ігри, рухливі ігри з правилами, спортивні розваги, ранкову гімнастику, організовані заняття з фізичної культури.

Відносне виокремлення фізичного виховання в автономну систему, на думку педагогів того часу, передбачало ряд принципів: перший, найбільш загальний принцип фізичного виховання, базується на тому, що в заходах з охорони, укріплення і загартування сил дошкільника необхідно враховувати анатомо-фізіологічні особливості дітей дошкільного віку. Ставилася вимога необхідності оволодіння цими знаннями кожним вихователем дошкільного закладу. Необхідно було знати і те, що в рамках нормального розвитку дітей одного віку може бути значна різниця та відхилення.

Наступний принцип полягає в усвідомленні єдності складної людської організації. Ця єдність виражається в тому, що будь-який вплив на окрему частину тіла обов'язково залучає до роботи чи реакції не лише окремі м'язи або органи, а весь організм.

У зв'язку з цим слід брати до уваги те, що кожен виховний захід, будь-яке завдання, що розраховане на дитячу активність, є задачею, яка ставиться не лише перед конкретною групою м'язів чи органом, а всією особистістю. Проте вихователь, даючи те чи інше завдання, повинен організувати його так, щоб воно вимагало мобілізації і напруження сил, а з іншого боку не було пов'язане з надмірними зусиллями, перенапругою: "Не плестися в хвості розвитку і штучно не форсувати його, а розумно скеровувати, мобілізуючи сили дитини для переборення перешкод, звільняючи його від надмірної трати енергії, – таким повинен бути девіз моторного виховання" [1, 214].

Третім важливим принципом, спираючись на аналіз літератури міжвоєнного періоду, слід назвати принцип індивідуалізації. При його реалізації вихователю слід було узгоджувати методи і прийоми педагогічної роботи з індивідуальними особливостями дітей. Проте індивідуальний підхід не повинен виділяти окрему дитину з гурту товаришів підкресленням її недоліків чи фізичних хиб.

Четвертий принцип надає рухливій грі панівне місце в системі фізичного виховання: гра повинна слугувати основним важелем фізичної культури дошкільника. Спираючись на педагогічний досвід та клінічну практику, дослідники того часу стверджують, що гра в руках умілого педагога може стати чудовим оздоровлюючим та зміцнюючим сили дитини фактором.

При організації гри педагогу слід більше збуджувати дитячу активність, почуття та якомога менше застосовувати логічні пояснення чи моралізування.

Особливий наголос ставився також на роль психічного фактора у фізичному вихованні, який часто вчителі, та навіть і лікарі, недооцінювали. Саме з цієї точки зору слід відкинути практику залякування дітей хворобами, небезпекою зараження лікарнею, лікарем тощо.

Особистість вихователя теж повинна стати яскравим взірцем фізичної досконалості: "Тільки той може стати дійовим провідником фізичної культури, хто сам є носієм її у своєму особистому житті" [1, 216]. Окрім цього фізичне виховання не було самоціллю, а розглядалося в тісній єдності з розумовим, трудовим, моральним. Фізичне виховання дітей дошкільного віку в державних установах розглядалося не лише як комплекс вправ для загального фізичного розвитку, а як система певних умов, що сприяли підтримці дитячого організму в нормальному стані, запобіганню хворобам та недугам, корекції існуючих фізичних вад та ін.

Ставилися конкретні вимоги щодо обладнання та умеблювання кімнат, світлового та теплового режиму, до приладдя та іграшок, подавалися переліки приладів і матеріалів для праці і занять фізичними вправами (про це мова піде окремо).

При вступі дитини в дошкільний заклад батьки оформляли анкету, що мала назву "Допитний листок". З п'ятнадцяти питань, що там стояли, шість безпосередньо стосувалися фізичного розвитку дитини [11, 26]. Це було свідченням пильної уваги до здоров'я та фізичного розвитку кожної дитини.

Основними елементами фізичної культури дошкільників уважалися натуральні чинники природи – сонце, повітря, вода, з урахуванням індивідуальної реакції кожної дитини на них; елементарні трудові процеси з конкретною цільовою установкою (як правило, вони носили характер гри); фізичні вправи та ігри.

Теоретики фізичного виховання закликали не обмежуватися одним лише проголошенням принципу рухливості дитини та використанням найсприятливіших умов. На їхню думку активною повинна бути позиція вихователя. Його завданням було навчити дитину, опираючись на її самодіяльність, зовнішнє оточення, звички, вдосконалювати рухи, економити фізичні сили, попереджувати неестетичні та шкідливі рухи.

Організовуючи процес фізичного виховання

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

дітей, педагогам-практикам радили кваліфіковано відбирати вправи, які найкраще відповідали б віку дитини. Завдяки їм дитина повинна навчитися вдосконалювати і координувати рухи, навчитися економити сили, усувати недоцільні рухи, уникати неестетичних рухів для використання цього досвіду в дорослому житті, праці.

Д-р Блях особливо підкреслює той факт, що дошкільник, окрім потягу наслідування, має негативну звичку – іти шляхом найменшого опору: "Мавши кволу м'ясистість і не уміючи ще нею керувати, він у руках своїх, у поставі тіла й манерах охоче підпадає під вплив ваги: сидить, звісивши голову, спершись рукою і, нахилившись в один бік, ходить згорбившись, або бігає, стримуючи дихання" [3, 6].

Дослідники дошкільного віку одностайні в тому, що існує пряме співвідношення між розумовим та фізичним розвитком дитини: "Обмеженість у сфері рушійної діяльності дитини або пізнє появлення свідомих рухів свідчить звичайно про обмеженість або відсутність розумового розвитку" [3, 7].

С. Русова також вказує на те, що "…не виявляють охоти до забавок тільки хворі діти, або ідіоти" [8, 75]. У своїх твердженнях вона опирається на досвід педагога Сегена, який у XIX ст. працював з розумово відсталими дітьми. Він вважав, що гра мусить займати чільне місце в житті кожної здорової та нормальної дитини: "Це найбільш пожиточна справа дитячих літ, це вільне незатримане виконання багатьох фізіологічних й психологічних функцій, це щось святе. А задля ідіотів гра має ще більше значіння: ідіот, що може захопитися гулянкою, вже не ідіот. В іграх виявляються й задовольняються найголовніші інстинкти, на яких складається вдача дитини, якими керується культурне життя: інстинкт активної творчости, інстинкт переймання, рухливости, будівничий, соціальний" [8, 75].

Отже, враховуючи співвідношення між руховою здатністю і розумовим розвитком дитини, слід зважати на індивідуальні особливості дитини. Це буде основною передумовою адекватного добору форм та методів роботи з дітьми.

Висновки. Перед фізичним вихованням у досліджуваний період ставився ряд загальних завдань, які зводилися до сприяння нормальному розвитку і формуванню дитячого організму, його зміцненню і загартуванню шляхом розвитку кісткового і нервово-м'язового апаратів і використання природних факторів; виховання і удосконалення життєво необхідних елементарних прикладних рухових навиків для вмілого використання їх при конкретних обставинах (біг, метання, стрибки тощо); виховання психофізичних якостей: активності, сміливості, дисциплінованості, кмітливості, почуття товариськості та інших якостей, необхідних для майбутньої діяльності; виховання методами фізкультури елементарних організаційних навичок і уміння швидко орієнтуватися за обставинами; прищеплення санітарно-гігієнічних навичок.

Установлено, що до основних форм фізичної культури, що сприяли розв'язанню завдань розвитку особистості, відносили вільну моторну діяльність, творчі ігри, рухливі ігри з правилами, спортивні розваги, ранкову гімнастику, організовані заняття з фізичної культури, екскурсії та прогулянки, систематичне формування культурно-гігієнічних навичок. Існували відповідні стандарти і ставилися спеціальні вимоги до приміщення і обладнання дитячих дошкільних закладів. Єдність і послідовність у виконанні цих вимог забезпечувала підтримку дитячого організму в нормальному життєдіяльному стані.

1. Аркин Е.А. Дошкольный возраст. – Учпедгиз, 1948. – 334 с.

2. Артемова Л.В. Колір. Форма. Величина. Число. – К.: Томіріс, 1997. – 176 с.

3. Блях В.А. Фізкультура дошкільника. – Харків: вид-во "Вісник фізичної культури", 1930. – 95 с.

4. Вільчковський Е.С. Методика фізичного виховання в дитячому садку. – К.: "Радянська школа", 1979. – 143 с.

5. Вільчковський Е.С. Рухливі ігри в дитячому садку. – К.: "Радянська школа", 1989. – 175 с.

6. Дичковська І.М. Индивидуальное воспитание детей дошкольного возраста в педагогическом наследии М. Монтессори: Дис…канд. пед. наук (13.00.01)/ К., 1996. – 220 с.

7. Нагачевська З.І. Становлення і розвиток українського суспільного дошкільного виховання в Східній Галичині (1869 – 1939 рр.): Автор. дис... канд. пед. наук. – К., 1995. – 24 с.

8. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: "Освіта", 1996. – 304 с.

9. Стельмахович М.Г. Плекаймо наше українське дошкілля // Дошкільне виховання. – 1996. – №1. – С. 4 – 6.

10. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997. – 232 с.

11. Физкультура в дошкольном возрасте. Разработано бригадой в составе: А. Быковой, Н. Генрихсен, М. Канторович, Е. Леви-Горилевской, Н. Метлова, Л. Михайловой. – М.: Центральний научно-исследовательский институт физкультуры. ОГИЗ – Физкультура и туризм, 1934. – 80 с.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2010

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com